

Velkonočná tematika v sakrálnom umení – dôvod k hlbšiemu zamysleniu sa nad Kristovým vykupiteľským dielom

Branislav Krasnovský

8. apríla 2023 ✝ Cirkev Kultúra ✝ Liturgia

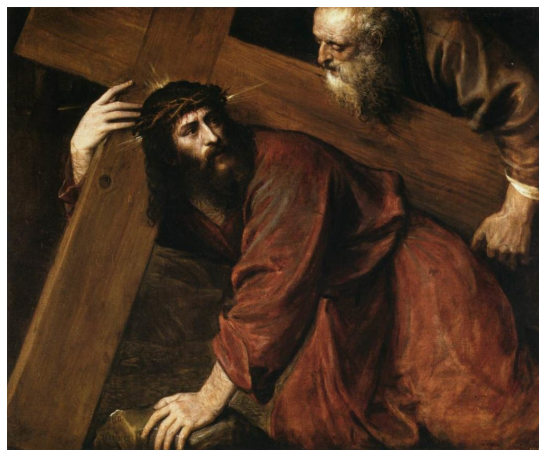
Vo Velkom týždni sa slávi sviatok spásy

Som si istý, že v skutočnom katolíckom spoločenstve na Slovensku neexistuje katolík, ktorý by nevedel nič o Veľkej noci a jej význame v dejinách spásy. Preto by som rád v tomto článku sústredil svoju pozornosť najmä na veľkonočnú tematiku v sakrálnom umení. Táto nás totiž nabáda hlbšie sa zamýšľať nad Kristovým vykupiteľským dielom.

Veľká noc je najstarším a najvýznamnejším sviatkom katolíckeho cirkevného roka, počas ktorého si kresťania pripomínajú Umučenie, Smrť a Vzkriesenie Ježiša Krista. Katolícka Veľká noc sa časovo slávi v tom istom čase, ako židovský sviatok Pesach – sviatok nekvasených chlebov.

V rámci sviatku Pesach Židia oslavujú svoj útek z Egypta, pričom história úteku Židov z Egypta je takisto všeobecne veriacej katolíckej komunite dobre známa. Faraón, ktorý nechcel prepustiť Židov potrestal Boh 10 ranami, poslednou z týchto rán bola smrť všetkých prvorodených egyptských synov. Židia, ktorí pomazali rámy svojich dverí krvou baránka, sa pohrome v Egypte vyhli. Následne pod vedením Mojžiša prešli cez Červené more, 40 rokov putovali po púšti a nakoniec sa usadili v Zasľúbenej krajine.

Baránok, ktorého krvou si Židia v egyptskom otroctve natreli rámy dverí je protosymbolom Ježiša Krista, ktorého krv nás všetkých zachránila od zatratenia. Symbolika prechodu z otroctva do slobody sa samozrejme objavila aj v obrazoch katolíckej Cirkvi. Náš Pán Ježiš Kristus zabezpečil svojou smrťou a Zmŕtvychvstaním (vykupiteľské dielo) prechod ľudí z hriechu do života v Božej milosti. (Človek má však slobodnú vôľu, a môže teda Krista a jeho vykupiteľské dielo, na vlastnú škodu, odmietnuť.)

Tizianov obraz *Kristus padá pod krížom*

zdroj: wikimedia commons

Kvetná nedeľa, Zelený štvrtok a Veľký piatok

Katolícka Cirkev slávi vo Veľkom týždni tajomstvá spásy, ktoré uskutočnil Náš Pán Ježiš Kristus v posledných dňoch svojho života. Veľký týždeň sa začína Kvetnou nedeľou (Palmová nedeľa po zmene pomenovania, alebo tiež Nedeľa utrpenia Pána), v ktorej sa spája predzvesť kráľovského triumfu Ježiša Krista so zvesťou o jeho umučení. Večernou omšou na pamiatku Pánovej večere (Zelený štvrtok) sa začína veľkonočné Trojdnie – Veľký piatok utrpenia a smrti Nášho Pána Ježiša Krista, Biela sobota vrcholiaca Veľkonočnou vigíliou a Trojdnie sa uzatvára vešperami nedele Kristovho Zmŕtvychvstania.

Kvetná nedeľa nám pripomína rozhodnutie židovského sanhedrinu o Ježišovej smrti a katolíci si počas tohto dňa pripomínajú aj jeho triumfálny príchod do Jeruzalema. V tento deň sa svätia palmové a olivové ratolesti či bahniatka, ktoré sa následne spália a ich popol sa používa pri obradoch Popolcovej stredy budúceho roku. Počas tohto sviatku sa prednášajú pašie (lat. *passio* – utrpenie), opis utrpenia a smrti Ježiša Krista od Poslednej večere až po jeho smrť na Kríži, ktorí podávajú všetky synoptické evanjeliá (Matúš, Marek, Lukáš).

Podstatou Zeleného štvrtku je spomienka na ustanovenie Najsvätejšej Sviatosti (premena chleba a vína na Kristovo Telo a Krv) a služobného kňazstva (slová „Toto robte na moju pamiatku“). Biskupi na pamiatku ustanovenia služobného kňazstva slúžia sväté omše so všetkými kňazmi svojich diecéz (Missa Christmatis). Pri týchto omšiach sa posväcujú tri druhy oleja: krizma, olej katechumenov a olej chorých. Olej sa v liturgii používa pri sviatostiach krstu, birmovania pomazania chorých a svätení kňazov. Grécke slovo *Christos* znamená Pomazaný (v hebrejčine Mesiáš). Modlitbou v Getsemanskej záhrade, kde sa Náš Pán Ježiš Kristus modlil pokiaľ učenci od únavy zaspali, sa začína veľkonočné Trojdnie. Náš Pán Ježiš Kristus ostáva sám a opustený, čo symbolizuje zhasnuté večné svetlo a prázdne oltáre v chrámoch. Od štvrtkového večera už až do Bielej soboty nebudú znieť zvony (hlas spásy).

Posledná večera Leonarda da Vinciho

zdroj: wikimedia commons

Apoštolí zľava doprava: sv. Bartolomej, sv. Jakub Mladší, sv. Ondrej, sv. Peter s mečom (malchus) v ruke, zradca Judáš s mešcom, sv. Ján Evanjelista. V strede Náš Pán Ježiš Kristus. Na pravo od Krista sú sv. Tomáš so zdvihnutou rukou (symbol toho, že uveril, až keď vložil prst do Kristovej rany na boku), sv. Jakub Starší a sv. Filip. Vzdialenejšiu trojicu tvoria sv. Matúš, sv. Júda Tadeáš a sv. Šimon.

Veľký piatok je dňom Utrpenia, Ukrižovania a Smrti Nášho Pána Ježiša Krista. V katolíckych chrámoch sa v tento deň neslávi svätá omša a aj oltáre sú bez pokrytia rúchami. Všetci veriaci katolíci minimálne v tento deň držia prísny pôst a zdržiavajú sa mäsitých pokrmov, najesť dosýta sa môžu len 1x denne. Veľký piatok je deň pokánia a jediný deň v roku, kedy sa neslávi Eucharistická obeta. Namiesto toho sa koná liturgia umučenia Pána, ktorá pozostáva z Bohoslužby slova, slávnostnej modlitby veriacich, poklony svätému Krížu

a svätého prijímania. Umučenie Ježiša Krista nám pripomína aj liturgická červená farba – farba krvi.

Tematika Veľkého piatku v sakrálnom umení

Práve Veľký piatok – Utrpenie, Ukrižovanie a Smrť Nášho Pána Ježiša Krista – sa stal častým motívom v sakrálnom umení. V rámci môjho článku by som preto rád čitateľov zoznámil s jedným z nádherných diel sakrálneho európskeho umenia, ktoré zobrazuje Ježiša Krista v súvislosti s udalosťami Veľkého piatku.

Keďže som nadšeným prívržencom barokovej teológie, literatúry a umenia vo všeobecnosti, je zrejmé, že som si nakoniec z veľmi širokého zoznamu naozaj nádherných umeleckých diel aj tak vybral barokového umelca, hoci snaha vybrať si umelca z iného obdobia u mňa skutočne bola, snažil som sa – no srdcu som rozkázať napokon nedokázal...

Okrem toho pred písaním článku som si dal záväzok, že autorom výtvarného diela, ktoré predstavím katolíckej verejnosti nebude môj najobľúbenejší barokový maliar Caravaggio (vlastným menom Michelangelo Merisi, meno si zvolil podľa mestečka v Lombardii, v ktorom sa narodil) a sľub som v podstate aj dodržal, hoci som stále presvedčený že Caravaggiove obrazy Bičovania Krista a Ukladania Krista do hrobu patria k tým najhlbším, najveľkolepejším a najnaturalistickejším stvárneniam Kristovho Utrpenia v dejinách umenia, a keby som si nedal vyššie spomenutý záväzok, tak by som určite čitateľa zoznamoval s uvedenými Caravaggiovými dielami.

Obrazy Caravaggia, zľava *Bičovanie Krista*, vpravo *Ukladanie Krista do hrobu*

zdroj: wikimedia commons

José de Ribera, veľký Caravaggiov nasledovník - v umeleckom aj súkromnom živote

Nakoniec som si zvolil obraz neapolského maliara José de Riberu „*Pieta*“ a už pri písaní týchto riadkov vidím pobavené úsmevy znalcov výtvarného umenia, ktorí si pri čítaní článku okamžite uvedomili, že som veľmi ďaleko od Caravaggia (1571 – 1610) neodskočil, pretože José de Ribera (1591 – 1652) patril k veľkým obdivovateľom tohto geniálneho maliara. Dokonca odišiel zo Španielska do Neapola, aby sa osobne s Caravaggiom stretol, keď však napokon do Neapola prišiel, bol už Caravaggio, žiaľ, tri roky po smrti.

Napriek tomu, že sa s Caravaggiom nikdy nestretol, odborníci Riberu zaraďujú k jeho najvýznamnejším žiakom. Spomenutý obraz José de Riberu „*Pieta*“ za Caravaggiovými dielami svojou kompozíciou, naturalizmom, mystikou a napätím nijako nezaostáva. A za Caravaggiom José de Ribera nezaostával dokonca ani v umení šermu kordom – podobne ako Caravaggio, žil bohémym životom. Mal na svojom konte niekoľko zabíj v súbojoch, smilnil, hral hazardné hry a skutočne zbožným katolíkom sa stal až v zrelom veku. Nakoniec sa vo vyššom veku aj oženil, založil si rodinu, aby ho neskôr veľmi bolestne zasiahlo,

keď zistil, že jeho dcéra čaká nemanželského syna s príslušníkom vyššej aristokracie. Ten uprednostňoval navlas rovnaký spôsob života, ako v mladosti aj José de Ribera.

De Ribera pochádzal zo Španielska a svoje prvé diela namaľoval údajne vo Valencii pod vedením španielskeho maliara Francisca Ribaltu. O jeho maliarskej vyspelosti svedčí tiež skutočnosť, že mu zverili výzdobu významného augustiniánskeho kláštora v známom univerzitnom španielskom meste Salamanca. V roku 1612 odišiel študovať diela renesančných maliarov do Talianska, pričom na Apeninskom polostrove sa takmer okamžite uchytil. Kvôli svojej menšej postave získal prezývku „Lo Spagnoletto“ (malý Španiel). Usadil sa natrvalo v Neapolsku, kde žilo na začiatku 17. storočia množstvo Španielov. K jeho blízkym priateľom patrilo aj známy španielsky barokový maliar Diego Velazquez.

José de Ribera je hlavným predstaviteľom caravaggiovského naturalizmu a tenebrizmu na Apeninskom polostrove. Podľa vzoru Caravaggia sa aj Ribera venoval sakrálnemu umeniu a uprednostňoval námety umučenia, kde mohol uplatniť širokú škálu expresívnej gestikulácie, mimiky či drastických podrobností a jeho diela sú tak plné vnútorného napätia.

V Neapolsku a Španielsku mal množstvo žiakov, ktorí sa hlásili k jeho a Caravaggiovmu odkazu. K tým najznámejším patrili Giordano Luca, Belisario Corenzio, Giambattista Caracciolo, Francesco Fracanzano, Giuseppe Marullo, Bartolomeo Passante, Agostino Beltrano, Paolo Domenico Finoglio, Giovanni Ricca, Pietro Novelli či nizozemský maliar Hendrick de Somer, ktorý sa po príchode z Amsterdamu do Neapola stal katolíkom a tu aj niekedy po roku 1665 umrel na mor.

V posledných rokoch života José de Riberu bolestne zasiahla už vyššie spomenutá pohana dcéry, smrť milovanej manželky, katastrofálna finančná situácia a depresie (bál sa zatratenia kvôli svojmu bohapustému spôsobu života v mladosti, čo je aj nepriamym dokladom jeho pravdepodobného psychického ochorenia). Po roku 1645 prestal tvoriť a zvyšok svojho života strávil v hlboknej finančnej biede a opustení.

Pieta - obraz José de Riberu

José de Riberova Pieta s rozmermi 157 cm x 210 cm sa dnes nachádza v múzeu Thyssen-Bornemisza v Madride. Umelec namaľoval ešte ďalšie obrazy s rovnakým motívom, dnes sa tieto obrazy nachádzajú v parížskom Louvri, neapolskej galérii San Martino (bývalý kartuziánsky kláštor) – obraz „*Nárek nad mŕtvym Kristom*“ a v Londýnskej národnej galérii, svojou kompozíciou je však Pieta v Madride unikátom. Obraz Piety, nachádzajúci sa v Londýnskej národnej galérii, namaľoval pre benátskeho šľachtica Marcantonio Doria.

Jeho najznámejší obraz Piety pochádza zo zbierky španielskej šľachtickej rodiny de Heredia. Najstaršia zmienka o tejto piete sa nachádza v správe Giulia Manciniho, ktorý tvrdí, že obraz si objednal neznámy Španiel, o ktorom sa vedelo len to, že bol diplomatom a obchodníkom. Giulio Mancini (1559 – 1630) bol lekárom, známym rímskym znalcom umenia a obchodníkom s umeleckými predmetmi. Jeho dielo *Accountazioni* je dôležitým zdrojom informácií o barokovom umení na Apeninskom polostrove v prvej tretine 17. storočia.

Pieta José de Ribera

zdroj: wikimedia commons

V pravom dolnom rohu sa nachádza umelcov podpis „*Jusepe de Ribera espanol 1633*“. Dielo patrí do vrcholného obdobia Riberovho tenebrizmu, kedy autor začal viac experimentovať s jasnejším sfarbením, aké používali maliari Rubens a van Dyck. Roky 1630 – 1642 sú prijímané ako najhodnotnejšie roky Riberovej tvorby.

Kompozícia obrazu vyjadruje značné napätie. Riberove postavy na obraze sú konštruované pomocou hlbokého trojrozmerného modelovania a výrazných kontrastov svetla rôznej intenzity. V popredí kompozície je horizontálne zarámované telo Nášho Pána Ježiša Krista. Vpravo sa nachádza sv. Ján Apoštol – Evanjelista, ktorý podopiera Kristov chrbát, zatiaľ čo smútiaca Mária Magdaléna bozkáva s plačom Kristove nohy. Práve postavy Márie Magdalény a sv. Jána Apoštola sa nachádzajú aj na obraze „*Nárek nad mŕtvym Kristom*“ v neapolskom San Martin.

Stredu obrazu okrem mŕtveho Krista dominuje Panna Mária, ktorá sa s tvárou spustošenou bolesťou díva do neba a spína ruky v modlitbe. V pravom rohu hore za postavou sv. Jána Evanjelistu sa vynára z tmy tvár Jozefa z Arimatey, ktorý je zobrazený práve technikou tenebrizmu.

Bodové svetlo kompozície je zamerané na ležiace telo Krista, pričom de Ribera naturalisticky odhaľuje Kristove bolestivé rany a mŕtvolnú bledosť jeho pokožky. Ribera brilantne sprostredkúva pocit fyzickej bolesti a obrazu dominuje zodpovedajúca psychická bolesť vyjadrená v mimike a gestikulácii Panny Márie.

Celkovo je Riberov obraz vytvorený energickým ťahom štetca, pre obraz je charakteristické selektívne osvetlenie, ktoré zdôrazňuje duchovné posolstvo diela naozaj emocionálnym a expresívnym spôsobom. Riberova „*Pieta*“, uložená v Madride, je jedinečná svojou skladbou v celom rámci Riberovej tvorby a skutočne patrí k najkrajším dielam výtvarného umenia.

Biela sobota, Velkonočná nedeľa a Velkonočný pondelok

Obrady Bielej soboty sa konajú po západe slnka v rámci Velkonočnej vigílie. Podľa pradávej tradície je táto noc očakávaním Pána, noc bdenia zasvätená Kristovi, je to oslava Kristovho Zmŕtvychvstania. Počas Velkonočnej vigílie Cirkvi bdie a očakáva Kristovo Zmŕtvychvstanie. Znova sa rozozvučia zvony, ktoré mlčali od Kristovho utrpenia v Getsemanskej záhrade.

Liturgia Velkonočnej vigílie sa začína zapáľovaním, požehnaním a svätením veľkonočnej sviece, ktorá sa stala stredobodom Velkonočnej slávnosti. Od tejto sviece sa zapáľujú aj ďalšie sviece, ktoré priniesli veriaci.

Kríž vyrytý do sviece je znakom smrti, 5 otvorov so vsadenými zrnkami tymiánu symbolizuje Kristove rany a písmená Alfa a Omega hovoria, že Kristus je Pán času i večnosti. Svieca pripomína slová samotného Krista (Jn 8,12): „*Ja som svetlo sveta. Kto mňa nasleduje nebude chodiť v tmách, ale bude mať svetlo života...*“

Veľkonočná vigília obsahuje aj ďalšie prvky: Bohoslužbu slova, liturgiu krstu, obrad vzkriesenia a eucharistickú liturgiu, kedy po 40 dňoch pôstu opäť zaznie víťazné alleluja.

Zdroj: youtube.com

Na Veľkonočnú nedeľu si katolícka Cirkev pripomína v prvom rade Kristovo Zmŕtvychvstanie. Je to najväčší zázrak Ježiša Krista a základná pravda katolíckej viery. Kristovo Zmŕtvychvstanie je víťazným zavŕšením Kristovho vykupiteľského diela. Kristova duša sa spojila s Kristovým osláveným telom, na ktorom síce ostali rany z Ukrižovania, ale inak už nepodliehalo obmedzeniam času a priestoru.

A keďže som sa pri písaní tohto článku opäť utopil v Caravaggiovom maliarskom barokovom svete, tak prikladám obraz „Zmŕtvychvstanie Krista“ od ďalšieho Caravaggiovho nasledovníka, Francesca Buoneriho, ktorý svoje prvé diela podpisoval ako „*Cecco del Caravaggio*“ (podľa niektorých odborníkov však „*Cecco* – Francesco del Caravaggio“ nie je Buoneri, ale neznámy španielsky alebo nizozemský umelec. Maliar je ranným nasledovníkom Caravaggia a jeho tvorba je takisto veľmi individuálna a originálna).

Zmŕtvychvstanie Krista od „Cecca – Francesca del Caravaggia“

zdroj: wikimedia commons

Veľkonočný pondelok sa nazýva aj „Pondelkom Baránka“. Posledný deň Veľkej noci je na Slovensku známy najmä ľudovými zvyklosťami (šibačka a oblievanie vodou), svoje vlastné ľudové zvyklosti majú tiež iné európske národy.

Pred II. vatikánskym koncilom mal aj Veľkonočný pondelok sviatočný charakter, od ktorého sa však už upustilo. Keďže šibačke a oblievačke sme s manželkou boli naklonení len čase ranného detstva, dovoľím si tu článok ukončiť s prianím požehnaného prežitia zvyšku veľkonočných sviatkov pre všetkých čitateľov.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/velkonocna-tematika-v-sakralnom-umeni-dovod-k-hlbsiemu-zamysleniu-sa-nad-kristovym-vykupitelskym-dielom/>